

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ЛІТЕРАТУРИ: ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

УДК 82.09(100)

Ольга Куцевол
(Вінниця)

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КВАЛІФІКОВАНОГО ЧИТАЧА В МЕТОДИЧНІЙ СПАДЩИНІ ЮРІЯ СУЛТАНОВА

У статті висвітлюються концептуальні погляди Ю. Султанова на літературний розвиток учнів, формування їхньої читацької компетентності в системі шкільної літературної освіти при вивченні творів світового письменства.

Ключові слова: *шкільна літературна освіта, літературний розвиток учнів, методи і прийоми вивчення світової літератури, кваліфікований читач, формування читацької компетентності.*

Ім'я Юрія Ібрагімовича Султанова посідає почесне місце в когорті фундаторів методики навчання світової літератури. Він був одним з учених, які напрацьовували основи викладання цього предмета в парадигмі дисциплін, що вивчаються в середніх загальноосвітніх закладах України. Проте аналіз сучасного теоретико-методичного дискурсу засвідчує, що в осмисленні методичної спадщини цього науковця робляться тільки перші кроки, підтвердженням чого є спорадичні звернення авторів дисертаційних досліджень до його напрацювань при розгляді генези вітчизняної методики. Позитивні зрушення в цьому питанні відбулися в останні роки завдяки ініціативі науковців Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, зокрема проведенню Султанівських читань (2009, 2011 і 2013), підготовці покажчика праць Ю. Султанова (із серії «Вчені Прикарпатського університету», 2004) [11], випуску тематичного номера часопису «Зарубіжна література», присвяченого його пам'яті.

Аналіз опублікованого дає право зробити висновок, що в султанознавстві накреслилось кілька напрямів: **мемуарно-біографічний** (М. Теплінський «Слово про Юрія Ібрагімовича Султанова», О. Гоцуляк «Пам'яті вчителя і людини», О. Цівкач «Спогади», В. Рябий «І навіть колядували з Султановим»), **класифікаційно-семіотичний** (І. Козлик «Уроки Султанова», В. Рогозинський «Юрій Султанов – людина, учений, педагог, поет, громадський діяч»), **літературознавчий, компаративний** (О. Гоцуляк «Міждисциплінарний діалог у методичній спадщині

Ю. І. Султанова»), *культурологічний, науковознавчий та методичний*. Останній напрям має значні перспективи дослідження в площині методології викладання світової літератури в середній та вищій школі, розкриття поглядів ученого на наріжні теоретико-методичні проблеми та їхнє практичне втілення у створених ним підручниках та методичних рекомендаціях для вчителів.

Такий стан означеної проблеми зумовлює *мету нашої статті*: проаналізувати трактування Юрієм Султановим однієї з центральних теоретичних проблем методики навчання літератури – формування кваліфікованого читача.

Педагогічна біографія Ю. Султанова є класичним зразком становлення вченого-методиста, народження якого починається не в тиші наукового кабінету чи бібліотеки, а в шкільному життєтворчому багатоголоссі. Упродовж 33 років Юрій Ібрагімович здобув багатющий досвід викладання російського та зарубіжного письменства, працюючи вчителем-словесником, завучем, директором, інспектором, викладачем Коломийського педагогічного училища, а з 1986 р. – асистентом, старшим викладачем, доцентом Івано-Франківського педагогічного інституту (нині – Прикарпатський університет імені Василя Стефаника). Він завжди тримав руку на пульсі вчительського життя, викладаючи паралельно в Івано-Франківському обласному інституті підготовки педагогічних працівників (тепер – Інститут післядипломної освіти).

Відтак можна стверджувати, що Ю. Султанов зсередини бачив нагальні питання й лакуни шкільного викладання літератури. Саме це й зумовило вибір ним теми кандидатської дисертації з проблеми, що залишається однією з актуальних у теоретичній методиці та шкільній практиці, – особливості літературного розвитку старшокласників. Дисертант запропонував систему дієвих заходів щодо її вирішення засобами вивчення літературно-критичних матеріалів у старшій ланці загальноосвітньої школи [7].

У 1989 р. робота була успішно захищена в спеціалізованій ученій раді Московського державного педагогічного інституту, далі науковець продовжив настійливе дослідження інших аспектів літературного розвитку учнів середньої та старшої ланки. Можна сказати, що Юрій Ібрагімович працював на випередження, ще на початку 1980-х рр. діагностувавши проблему, яка набуде загрозливих масштабів за кільканадцять років по тому – зниження читацьких інтересів шкільної юні. Новий імпульс наукові пошуки Ю. Султанова отримали в умовах розбудови шкільної освіти незалежної України й напрацювання методичних засад викладання предмета «Світова література», уведеного до шкільного компонента в 1992-1993 н. р.

Осердям літературного розвитку шкільної молоді методист вважав формування кваліфікованого читача, що задекларовано ним в авторській «Методичній концепції викладання зарубіжної літератури» [8, с. 4]. Учений цілком справедливо наголошував на особливостях нового предмета, який увійшов до програм загальноосвітніх шкіл України, і підкреслював відповідальність науковців, котрі визначають його методологічні засади, оскільки в європейському та пострадянському просторі аналогічного досвіду тоді не було.

Уже в першому пункті «Методичної концепції» автор зазначав: «Зарубіжна література» – унікальний предмет серед небагатьох предметів естетичного циклу, який знайомить юних читачів насамперед із найкращими зразками світового мистецтва, а також з *елементами* [виділення курсивом Ю. Султанова] науки про це мистецтво» [8, с. 4]. Визначено освітньо-змістові пріоритети цього шкільного курсу: на першому місці має бути підготовка читача, який повинен навчитися розмірковувати про прочитаний художній твір і висловлювати свої думки та почуття, спираючись на певний читацький досвід і певну шкільну систему знань з літературознавства [8, с. 4]. При цьому робилося застереження щодо небезпеки надмірного захоплення укладачами програм, методистами та вчителями наукою про мистецтво, а не самим мистецтвом, що є докорінно неправильним, оскільки школа готує не письменників і літературознавців, а читачів.

Ю. Султанов під поняттям «*кваліфікований читач*» бачив особистість, яка «розуміє й цінує твори мистецтва, володіє почуттям прекрасного й здатна до повноцінного, критичного сприйняття художнього твору як мистецтва слова» [8, с. 4]. На підтвердження необхідності формування таких читацьких якостей методист наводив афористичний вислів С. Маршака: «Літературі так само потрібні талановиті читачі, як і талановиті письменники».

Як же відбувається становлення такого читача в сучасних умовах інформаційного суспільства – спонтанно чи керовано? Хто найсуттєвіше впливає на процес його формування – учитель літератури, бібліотекар, сім'я, друзі, засоби масової інформації? Які психолого-педагогічні засади його підготовки в системі літературної освіти на уроках зарубіжної літератури? На ці питання Ю. Султанов відповідав у багатьох теоретичних статтях, методичних розробках, а також у шкільних підручниках, що містять конкретні пропозиції щодо вирішення означеної проблеми.

Учений був твердо переконаний, що якості, притаманні кваліфікованому читачеві, мають цілеспрямовано формуватися в процесі викладання шкільних курсів української та світової літератур під вдумливим керівництвом учителя, а також у ході перманентного збагачення

особистістю власного життєвого та читацького досвіду. Для цього потрібно насамперед формувати в шкільній юні **внутрішню мотиваційну спрямованість на самостійне читання, виховувати потребу читати, бажання й уміння емоційно відгукуватися на прочитане, розвивати художньо-образне мислення**. Ю. Султанов вважав, що шкільний курс світової літератури, «залучаючи школярів до найвищих досягнень світової культури й літератури, загальнолюдських і національних духовних цінностей, значно розширює рамки життєвого й читацького досвіду учнів, виховує естетичні смаки, високу читацьку та загальну культуру, сприяє виробленню імунітету проти низькопробних явищ масової культури, формує творчу особистість» [8, с. 4].

Осердям літературної освіти учнів, за Ю. Султановим, є саме читання художнього твору. Як не парадоксально, але в наш час ця давня аксіома потребує якщо не повторного доведення, то настійливого нагадування, оскільки в тотальному захопленні інформатизацією, Інтернетом, соціальними мережами, телебаченням сьогоднішні учні все рідше звертаються безпосередньо до книги, а письменницьке творіння часто сприймають у скороченому варіанті чи взагалі в переказі з псевдопосібників, на кшталт «Короткий зміст усіх програмових творів зі світової літератури». На противагу цьому вчений категорично заявляв, що читання художніх текстів, як класне, так і домашнє, є важливим процесом, необхідним для розвитку особистості, тому його неможливо замінити жодним іншим видом навчальної діяльності, як-от переказ змісту твору, перегляд його екранізації, читання відгуків інших реципієнтів тощо.

Ю. Султанов трактував **читання як творчий процес** суголосно до концептуальних ідей рецептивної естетики: «Робота читача, як і робота письменника – творча» [8, с. 5]. Ґрунтуючись на засадничих положеннях праці О. Потебні «Естетика і поетика», він розглядав «розуміння» художнього твору читачем як повторення процесу творчості письменника у зворотному порядку» [2, с. 549]. Саме тому, звертаючись у передмові підручника «Російська література. 10 кл.» до його адресатів, Ю. Султанов разом із співавтором, професором М. Теплінським наголошують: «Художня література завжди вибудовується на діалозі: письменник, пишучи твір, не може не думати про майбутнього читача» [12, с. 3]. Відтак вони бажають учням стати кваліфікованими читачами, готовими до співтворчості, співробітництва, самостійності в судженнях про прочитане.

Вельми актуальним є твердження Ю. Султанова про **тяглість літературної підготовки на всіх ланках шкільної освіти** – початковій, основній та повній. Прийнявши задекларований у програмі «Зарубіжна література. 5-11 класи» (1998) поділ курсу на пропедевтичний (5-7 кл.) і систематичний (8-11 кл.), Юрій Ібрагімович зазначав, що перша його

частина «спирається на читацьку підготовку, яку діти отримали в початкових класах, і характеризується своєрідною пропедевтичністю по відношенню до другої частини курсу в старшій ланці. Пропедевтичний курс знайомить учнів із різноманітними жанрами художньої словесної творчості та збагачує молодших підлітків читацьким досвідом, формує якісно нове відношення до літературного твору як до явища словесного мистецтва» [8, 5]. На цьому етапі, що розглядається методистом як базовий у формуванні читацького досвіду школярів, основну роль відіграють емоційні реакції та специфічні інтелектуальні зусилля читачів. Тому вчитель-словесник повинен формувати в дітей якості кваліфікованого читача, необхідні на всіх етапах їхньої естетичної діяльності із засвоєння художнього твору – при сприйнятті, переживанні й осмисленні.

Однією з найважливіших якостей читача є вміння давати естетичну оцінку прочитаного. На *нижчому рівні розвитку читацької компетентності* вона може бути виражена в безпосередній емоційній реакції: «подобається / не подобається»; на *середньому рівні* – у формі естетичного судження, що з часом стає більш змістовним та підтвердженим аргументами; а на *найвищому рівні* підноситься до розвиненого вміння аналізувати прочитане як сотворене письменником інобуття дійсності, здатність осмислювати засоби вираження авторської позиції в художньому цілому, розкривати естетичні ідеали й особливості індивідуально-творчої майстерності митця.

Аналізуючи шкільні підручники та посібники, створені Ю. Султановим одноосібно чи в співавторстві з іншими вченими, переконуємося, що головним концептуальним вектором їхньої побудови є *спрямованість на формування кваліфікованого читача*. Це чітко прослідковується і в змісті вступних звернень до учнів, і в методичному апараті підручників, і в системі завдань та запитань, і в пильній увазі до розвитку їхнього зв'язного мовлення та формування культури роботи з книгою.

Юрій Ібрагімович сповідував думку М. Рибникової, яка не втратила своєї актуальності і в наш час: «Ми повинні пам'ятати, що література – це мистецтво, до якого треба вміти підійти. У нас у музеях вчать дивитися картини й статуї, учителя музики вчать не тільки грати, співати, але й слухати музику, а ми, словесники, вчимо «читати художній твір», – для початківця ця справа так само важка, як і розуміння полотен Репіна й Левітана або композицій Чайковського та Глінки» [3, с. 14]. Керуючись цією настановою, Ю. Султанов розробляє систему завдань для формування якостей кваліфікованого читача, починаючи з 5 кл., зокрема в підручнику «Зарубіжна література» подано кілька порад і консультацій щодо здобуття молодшими підлітками *основних складників читацької компетентності*:

- читати й засвоювати текст,
- складати простий план статті підручника;
- готувати художнє читання й художню розповідь;
- складати короткий переказ, розповідь, опис та роздум;
- розвивати відтворювальну уяву й фантазію.

Видаються добре продуманими запитання й завдання до кожного літературного твору, що виносяться програмою на текстуальне вивчення, причому прослідковується наступність у формуванні читацьких умінь та навичок п'ятикласників. Спочатку суттєво переважають запитання репродуктивного характеру, спрямовані на вироблення в учнів навичок переказу окремих епізодів твору чи основних положень статті підручника. Поряд із завданнями на відтворення прочитаного частотними є такі, що спонукають до висловлення безпосередніх емоційних вражень («*Чи подобається вам Пенні Довгананчоха?*», «*Який з епізодів життя й незвичайних та дивовижних пригод Робінзона Крузо вам найбільше запам'ятався й чому саме?*», «*Чим симпатичний вам кіт у чоботях?*») [6, с. 326, 401, 170] та оприлюднення власних міркувань про події й персонажів твору («*Яке ваше ставлення до вожака вовчої зграї, Акелі?*») [6, с. 221].

Важливо, що в підручнику накреслено поступове ускладнення завдань, а саме від складання простого до складного плану; від переказу певної події чи вчинку персонажа до осмислення їхньої психологічної мотивації. Частотними є пропозиції пояснити назву літературного твору, а також підібрати власну назву до нього чи окремої частини. У більшості випадків зміст завдань відповідає психолого-віковим особливостям 5-класників.

На жаль, зрідка трапляються запитання, сформульовані не у відповідності з інтелектуальними можливостями учнів молодшого підліткового віку, наприклад: «*Яке емоційно-естетичне враження справила на вас казка «Білосніжка та семеро гномів?»*», хоча поряд пропонується більш прийнятний варіант: «*Який настрій викликає у вас прочитана казка? Завдяки чому?*» [6, с. 170]. Абстрактно, на нашу думку, звучить запитання: «*Яке значення має літературна казка в житті людей?*» [6, с. 238-239]. Недоцільним вважаємо введення до підручника після теми «Міфи Стародавньої Греції» уривку з оповідання Ф. Іскандера «Тринадцятий подвиг Геракла». Про цей подвиг п'ятикласникам ще ранувато розповідати.

Позитивом «Зарубіжної літератури. 5 кл.» вважаємо прагнення Ю. Султанова провести лінію компаративних зв'язків між творами різних літератур, зокрема після вивчення казок він пропонує дітям з'ясувати: «*У чому спільність та відмінність казки «Мауглі» від відомих вам літературних казок?*»; «*Чим пояснюється той факт, що ряд героїв*

літературних казок Шарля Перро, братів Грїмм, інших письменників зустрічаємо в українських народних казках?» [6, с. 221, 239].

Навчальна книга для п'ятикласників міститься чимало завдань творчого характеру, що відповідає інтересам молодших підлітків, наприклад: «Якщо вам пощастило почути, як розмовляють квіти, то складіть про це оповідання» [6, с. 428]. Ми впевнені, що діти із задоволенням відгукнуться на пропозицію випробувати себе в ролі казкарів і взяти участь у конкурсі на кращого її оповідача [6, с. 239]. Шкода тільки, що поряд із завданнями на усне малювання зовнішності літературних персонажів [6, с. 402] автори підручника не часто пропонують учням намалювати ілюстрації до літературних творів, хоча, як відомо, такий вид творчої діяльності користується популярністю серед підлітків і дає можливість перевірити глибину сприймання та засвоєння ними тексту.

Розвиток мовлення школярів забезпечують консультації та завдання рубрики «Розвиток мовлення», де пропонується підготувати переказ тексту розповідного характеру, написати казку, твір на тему прислів'їв тощо.

Читацькі та загальнокультурні горизонти учнів розширюють такі рубрики підручника, як «Для допитливих», «Мистецтво», «Любителю літератури», досить ретельно проводиться словникова робота – пояснення семантики незнайомих слів, а також подаються в примітках короткі розповіді про персонажів грецьких міфів, арабських казок, біблійних історій. Схвалюємо завдання на порівняння різних засобів образотворчості, зокрема літератури – малярства, кіно в завданнях: «Чи актуальний сьогодні фільм У. Діснея «Білосніжка та семеро гномів?», «Які телепередачі за творами Діснея, на вашу думку, найбільш вдалі?» [6, с. 239].

У своїх підручниках та методичних розробках Ю. Султанов надає належну увагу формуванню такого важливого вміння кваліфікованого читача, як *оволодіння теоретико-літературними знаннями*, «за допомогою яких читач зможе оцінити художній твір, розмірковуючи над прочитаним» [4, с. 3]. Методист сповідує думку, що основи формування теоретико-літературних понять закладаються при вивченні рідної української літератури, а вже потім поглиблюються в курсі «Світової літератури». Виняток становлять лише ті терміни, що розкривають специфіку предмета, а саме: початкове поняття про *всесвітню літературу*, оригінальні та перекладні твори, переспів, переклад художнього твору, автора й перекладача, мандрівні сюжети, хоку, танка, початкове поняття про *антиутопію* тощо [4, с. 3].

Ю. Султанов наголошує, що процес формування теоретико-літературних понять – довготривалий і складний. У 5-7 класах він проходить кілька етапів:

а) початок формування поняття, що завершується в наступних класах, наприклад, поняття «всесвітній літературний процес»;

б) формування початкового поняття – найпростіша форма узагальнення, що незважаючи на певну незавершеність, дає відповідь на запитання «Що це за поняття і в чому його сутність», зокрема поняття про основні роди й жанри літератури;

в) формування відносно повного поняття, що містить суттєві, найбільш типові ознаки предмета, зв'язки й відношення між явищами, наприклад, танка, хоку, мандрівний сюжет [4, с. 4].

Учений-методист обстоює поетапне й цілеспрямоване засвоєння теоретико-літературних знань у процесі вивчення художніх творів з урахуванням їхньої жанрової специфіки, що може забезпечити поступовий «зріст» молодших підлітків як читачів від 5-го до 7-го класу [4, с. 4]. А це стане підґрунтям для подальшого формування в наступних класах навичок кваліфікованого читача.

Важливою в методичній спадщині вченого є праця «Зарубіжна література: Пробний підручник-хрестоматія для 8 кл.» (1996), тут уперше відповідно до нової міністерської програми здійснено експеримент, коли перехід від пропедевтичного до систематичного вивчення світового письменства відбувся на рік раніше. Одразу зауважимо, що пізніше МОН України відмовилося від такого структурування курсу шкільної літературної освіти, оскільки це не відповідало психолого-віковим особливостям учнів 8 класу. Проте Ю. Султанов намагався якомога повніше врахувати особливості психолого-фізіологічного та літературного розвитку старших підлітків.

Це спостерігаємо в усіх компонентах підручника, зокрема, у вступній статті, написаній у науково-популярному стилі. Звернення до восьмикласників вирізняється нарисовістю форми, поетичною образністю та емоційністю викладу. Відчутно, що автори (Ю. Султанов і С. Сафарян) з перших сторінок навчальної книги намагаються захопити читачів, налаштувати на високу емоційну хвилю спілкування з «всесвітньо відомими творами красного письменства», що принесуть їм «справжню естетичну насолоду, допоможуть збагатити свій духовний світ і підвищити культурний рівень» [5, с. 3].

Інформативність підручника дуже висока, що зумовлюється широким часовим, географічним, жанрово-стильовим діапазоном виучуваних творів – від Біблії, Корану, Рамаяни, персько-таджицької літератури IX-XII ст., через Середньовіччя, епоху Відродження до європейського письменства XIX і XX ст. Це спонукало авторів до подання розлогіх історичних, культурологічних і літературних коментарів, які розширюються знаннями горизонти учнів 8 кл.

Значну роль у підручнику відіграє й методичний апарат, що містить систему запитань і завдань до кожного розділу. Однак іноді вони видаються дещо перенасиченими, як-от у підрозділі «Рамаяна» – 23 завдання, «Святе Письмо» – 19, «Лейла і Меджнун» Нізамі – 14, «Витязь у тигровій шкурі» Шота Руставелі – 12. Проте цю ситуацію можна пояснити кількома чинниками: складністю навчального матеріалу, недостатньою культурологічною поінформованістю сучасних учнів з цими творами й епохою їх написання, а також особистісними естетичними пріоритетами та захопленнями Ю. Султанова, зокрема у випадку з твором азербайджанської літератури.

Заслуговує на схвалення вдале поєднання завдань різного типу – репродуктивних, аналітичних, проблемних, творчих, на з'ясування особистісного ставлення. Ю. Султанов продовжує лінію розвитку вмінь і навичок кваліфікованих читачів відповідно до рівня їхнього літературного розвитку, відтак у підручнику чимало репродуктивних завдань, які передбачають складання плану твору чи його фрагменту, переказування тексту, усне малювання, вивчення напам'ять. Поряд з цим частотними є завдання, що формують творчі здібності школярів, наприклад: *«Якою людиною уявляєте ви Нізамі Гянджеві? Що здається вам найпривабливішим у його вчинках?»* [5, с. 121]; уміння виокремлювати риси характеру персонажів: *«Складіть план і доберіть цитати до характеристики Таріела й Нестан. Що в їхній поведінці є прийнятним і для наших сучасників?»* [5, с. 153]; дофантазування можливого розгортання подій; написання творів *«Якби я став чарівником...»* тощо [5, с. 357].

Загалом можна стверджувати, що Ю. Султанову вдалося забезпечити в підручнику для 8 класу подальше формування кваліфікованого читача. Однак слід зауважити деякі хиби, зокрема складні як для старших підлітків та некоректно сформульовані запитання, на кшталт: *«Як ви розумієте ідею донкіхотства?»* [5, с. 220]; *«Кому ви співчуваєте більше – Артурові чи Монтанеллі? Як би ви повелися на місці єпископа?»* («Овод» Е. Л. Войнич) [5, с. 345].

Хочемо підкреслити, що в підручниках Ю. Султанова для старших класів мотивація шкільної юні до вдумливого читацького діалогу з твором мистецтва від класу до класу набуває все більш відкрито мотивованого, а не імпліцитного спрямування. Наприклад, у навчальній книзі «Російська література. 10 кл.» автори (М. Теплінський і Ю. Султанов) нагадують старшокласникам: *«Не слід забувати, що саме по собі читання художньої літератури потребує певної самодисципліни, зібраності, уваги до тексту, знання хоча б мінімальних літературознавчих понять, відомостей з історії й теорії літератури»*. Як аргумент необхідності серйозного налаштування на читання–співпрацю, читання–співтворчість,

вони наводять висловлювання видатного вченого сучасності академіка Д. Лихачова: «Дарма думають, що художній твір може розкритися читачеві в одну мить його читання, що для художнього пізнання старого твору зайві коментарі й дослідження» [12, с. 4].

Вважаємо цей підручник зразком мудрого, виваженого діалогу авторів – літературознавця й методиста – зі своїми співрозмовниками. Стиль викладу навчального матеріалу, запрошення до інтелектуальної взаємодії й обміну думками, наведення висловлювань авторитетних особистостей – усе це сповнене поваги до старшокласників, готовності вислухати їхню позицію: «Доводьте, аргументуйте своє розуміння, своє сприймання. Але вкрай необхідною умовою суперечки є ґрунтовне знання художнього тексту. Без цього ви не зможете довести свою правоту» [12, с. 3].

Необхідно зауважити, що в методичному апараті підручника для 10 кл. акцент зроблено на завданнях аналітичного, пошуково-дослідницького, проблемного й творчого характеру. Частка репродуктивних запитань порівняно невелика, це ще раз засвідчує наступність у формуванні в старшокласників компетентностей кваліфікованого читача. До прикладу наведемо хоча б кілька характерних запитань: «Чому в II половині XIX ст. серед усіх прозових жанрів домінуючу позицію зайняв роман?»; «Ф. Достоевський бачив у Базарові «ознаку великого серця». Як ви це розумієте?»; «Художник І. Крамської сприйняв казку М. Салтикова-Щедріна «Карась-ідеаліст» як високу трагедію. Чи погоджуєтесь ви з таким трактуванням?»; «Навіщо старому князеві Болконському треба було навчати свою доньку, княжну Марію, геометрії?»; «Чому в епілозі «Анни Кареніної» настійливо згадується про зубний біль Вронського?»; «Де і як виявляються гоголівські традиції в повісті А. Чехова «Степ»?» [12, с. 17, 80, 326, 450, 451, 526].

Значна увага в підручнику надається інтерпретації як змістових, так і композиційно-поетикальних особливостей літературних творів, а саме назві, портрету, пейзажу, інтер'єру, передмові, епілогу, мовній характеристиці персонажів, підтексту тощо. Такі запитання й завдання спрямовані на формування читацьких компетентностей учнів, уважного ставлення до всіх компонентів художнього тексту. Наприклад, «У чому зміст назви роману І. Тургенєва «Накануне»?»; «Прослідкуйте, як змінюється одяг Обломова впродовж роману»; «Яка роль портрета в розкритті характерів роману Ф. Достоевського «Злочин і кара»?»; «У чому полягає призначення пейзажів у романі «Війна і мир»?» [12, с. 80, 110, 385, 450] тощо.

Заслужують на схвалення дослідницькі завдання, які пропонуються учням, вони мають по-справжньому пошуковий характер, що унеможливорює поширене в сучасній школі тиражування рефератів з

Інтернету. Думаємо, що учням буде цікаво провести дослідження, запропонувавши своїм друзям скласти список із шести книг, які вони взяли б з собою в довготривалу подорож; порівняти твори І. Тургенєва «Муму» та Г. Де Мопассана «Мадемуазель Кокотка»; з'ясувати роль музики в художній творчості І. Тургенєва [12, с. 68, 43, 81] тощо.

Будучи сином двох народів, Ю. Султанов не формально, а вельми ревно й послідовно дбав про здійснення компаративних зв'язків світової та української літератури. Особливо яскраво це виявляється на сторінках підручника «Російська література. 10 кл.», де розповідь про багатьох письменників містить відомості про їхні зв'язки з Україною.

Аналізуючи посібник для вчителя **Ю. Султанова «У світі античної літератури»**, переконаємося, що він продовжує лінію формування кваліфікованого читача, який не зможе осмислити сучасне письменство без набутоків античної культури. У вступі до книги автор ставить її користувачам провокаційні запитання в стилі Гамлетового «Що він Гекубі, що йому Гекуба?», а саме: «Що нам, людям початку XXI ст., до давньогрецьких і римських поетів та оспіваних ними героїв? Чи хвилюють нас їхні почуття і мрії, радощі і горе, життя і долі? Чи відчуваємо ми естетичну насолоду, читаючи художні твори античних митців?» [10, с. 3]. Авторитетний учений-методист усвідомлює, що відповідь кожного залежатиме від рівня знань й естетичної культури взагалі та знайомством з античним мистецтвом, зокрема. Ю. Султанов звертається до сучасників – учителів-словесників та учнів з палкими словами: «Тільки наполеглива інтелектуальна й духовна праця, повільне, вдумливе, самостійне й колективне читання класичної літературних творів наблизять нас до естетичних та історичних реалій далеких епох. Тільки такий шлях веде до самовдосконалення, відкриває і вчителю, й учневі безцінну духовну скарбницю всесвітньої літературної спадщини, а знання античної літератури стане для кожного своєрідною ниткою Аріадни в мандрах чарівними лабіринтами світового мистецтва» [10, с. 4].

У посібнику в науковій і водночас цікавій формі подаються найсуттєвіші для літературної освіти школярів відомості про витоки давньогрецької та давньоримської літератур, творчість її визначних діячів: Гомера, Тіртея, Архілоха, Анакреонта, Есхіла, Софокла, Арістотеля, Плутарха, Вергілія, Горація, Овідія.

Таким чином, ми прослідкували, як у своїх працях Ю. Султанов наочно продемонстрував, як крок за кроком виховувати кваліфікованого читача, котрий, освоївши шкільний курс «Світової літератури», буде здатний самостійно продовжувати мандрівку до її глибин, здійснювати власну інтерпретацію класичних творів і правильно орієнтуватися в бурхливому морі сучасної літератури.

Аннотация

В статье освещаются концептуальные взгляды Ю. Султанова на литературное развитие учащихся, формирование их читательской компетентности в системе школьного литературного образования при изучении произведений мировой литературы.

Ключевые слова: *школьное литературное образование, литературное развитие учеников, методы и приемы изучения мировой литературы, квалифицированный читатель, формирование читательской компетенции.*

Summary

The article points out Yuriy Sultanov's conceptual views on the students' literary development and the formation of their reader's competence in the system of school literary education during the study of the works of world literature.

Key words: *school literary education, students' literary development, methods and techniques of studying the world literature, a qualified reader, the formation of reader's competence.*

Література

1. Козлик І. В. Уроки Султанова / І. В. Козлик // Зарубіжна література в школах України. – 2011. – № 12. – С. 4–6.
2. Потебня А. А. Эстетика и поэтика / А. А. Потебня. – М. : Искусство, 1976. – 614 с.
3. Рыбникова М. А. Очерки по методике литературного чтения / М. А. Рыбникова. – М. : Просвещение, 1963. – 315 с.
4. Султанов Ю. І. Вивчення теорії літератури в 5-7 класах середньої загальноосвітньої школи / Ю. І. Султанов // Зарубіжна література в навч. закл. – 1999. – № 12. – С. 3–7.
5. Султанов Ю. І. Зарубіжна література : пробний підручник-хрестоматія для 8 кл. загальноосвіт. шк. / Ю. І. Султанов, С. І. Сафарян. – К. : Вежа, 1996. – 400 с.
6. Султанов Ю. І. Зарубіжна література : підручник-хрестоматія для 5 кл. загальноосвіт. шк. / Ю. І. Султанов, Б. Г. Скоморовський, Г. Д. Слободян ; за ред. Ю. І. Султанова. – 2-ге вид., перероб. і доп. – К. : Вежа, 2001. – 512 с. : іл.
7. Султанов Ю. И. Изучение революционно-демократической критики как фактор литературного развития старшеклассников (9 кл.) : автореф. дис... канд. пед. н. : 13.00.02 / Юрий Ибрагимович Султанов ; Москов. госуд. пед. ун-т им. В. И. Ленина. – М., 1989. – 16 с.
8. Султанов Ю. І. Методична концепція викладання зарубіжної літератури / Ю. І. Султанов // Зарубіжна література в навч. закл. – 2000. – № 2. – С. 2-6.

9. Султанов Ю. І. Особливості літературного розвитку учнів 5-7 класів / Ю. І. Султанов // Зарубіжна література в навч. закл. – 1999. – № 8. – С. 2-7.

10. Султанов Ю. І. У світі античної літератури : Давньогрецька література. Література Стародавнього Риму : посібник для вчителя / Ю. І. Султанов. – Х. : Веста : Вид-во «Ранок», 2002. – 112 с.

11. Юрій Ібрагімович Султанов (1948-2003) : покажчик / упоряд. І. В. Козлик, О. Б. Гуцуленко, Л. Ю. Султанова ; відп. ред. серії М. Бігусяк. – Івано-Франківськ : Гостинець, 2004. – 57 с. – (Сер. «Вчені Прикарпатського університету» ; Вип. 5).

12. Теплінський М. Російська література: проб. підруч. для 10 кл. загальноосвіт. шк. / М. Теплінський, Ю. Султанов. – К. : Зодіак-ЕКО, 1997. – 544 с. : іл.

УДК 82.0 : 37(477)

Ольга Ніколенко
(Полтава)

СУЧАСНИЙ СВІТ І РЕФОРМУВАННЯ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У статті висвітлено провідні ознаки сучасного суспільства і зумовлені ними напрямки реформування літературної освіти в Україні. Особливу увагу приділено розгляду засадничих принципів нової Концепції літературної освіти (2011), Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти (2011), навчальних програм зі світової літератури для 5-9 класів (2012) і поглибленого вивчення світової літератури (2013).

Ключові слова: *глобалізація, інформаційність, мультикультурність, гуманістична свідомість, літературна освіта, освітній стандарт, профілізація освіти.*

Світ, який вступив в епоху ХХІ століття, швидко рухається вперед у своєму розвитку, до модернізації всіх галузей людського буття. У зв'язку з цим освітні технології теж не стоять на місці, вони повинні постійно оновлюватися, щоб відповідати викликам сучасного суспільства. Тому реформи, розпочаті Міністерством освіти і науки України в галузі літературної освіти, відбуваються абсолютно вчасно, адже вони обумовлені реаліями сучасного світу. Реалії сучасного світу також впливають на зміну моделі випускника середньої загальноосвітньої школи.